

100 éve született Mauritz Béla*

Dr. Sztróka Kálmán

1981. május 3-án volt a magyar földtani tudományok művelői egyik legnagyobb alakja, MAURITZ Béla születésének 100. évfordulója. E centenáris megemlékezés alkalmat adhat az ő egyéniségének és működésének tudománytörténeti jelentőségéhez illő, tárgyilagos megvilágítására. Mi, életútja jelentősebb szakaszának végigkísérői, közvetlen munkatársa, kötelességünknek érezzük, hogy e nagy évfordulón munkásságáról, annak értékeléséről, a megfelelő, az őt megillető képet rajzoljuk meg: az emberről, a tanárról, a tudósról és tudománypolitikusról.

MAURITZ Béla mint ismeretes az egykori felvidék, közelebről a Szepesség szülötte. Itt azonban két kiigazítással kell élnünk. Az 1952-ben megjelent Magyar Ásványtan Története (KOCH S.) szerint Gölnicbányán született; elírás történt, mert ő MAURITZ Rezső kassai tanár gyermekeként, Kassán született. A népes (5 gyermekes) család később, az apa budapesti reáliskolai igazgatóvá történt kinevezése után került Budapestre, s így MAURITZ Béla itt végezte közép- és felsőfokú tanulmányait. Való igaz, hogy a gyermekkor legszebb, a lelki-alkat formálására legbehatóbb időszak egy részét a Szepességben töltötte. A gölnicvölgyi közelebbi-távolabbi rokonság, a széles körű családi kapcsolat vonzása, a nagyszerű fenyvesek, vad patakok, szép tisztások és a nagy-eszrű közetvilág, az ércbányák, a felszínre hozott csillogó ércásványok, a kis hámorok munkája, mind-mind motiválták mindenkori nosztalgikus vágyódását a szepességi tájak felé. Szinte minden budapesti diákkori vakációját, akár egyedül, akár barátai társaságában, hacsak lehetett, odafönt töltötte. Atyjának szülei és felmenő ősei, az akkori Gölnicbányán nagy megbecsülésben élő, hagyományos kétfestő iparosok voltak. Ez a környezet, ez a származás s ez az életmórral volt az alapja annak a szerény, példásan takarékos, hivalkodás nélküli, igaz, meleg emberszeretettől áthatott lelkiületnek, amely őt élete végéig jellemezte.

* Elhangzott 1981. május 18-i emlékülésen.

Valójában azonban — s erre mint utólagos korrekcióra utaltunk előbb —, a MAURITZ-család szépebbé letelepedése nem egyidejű és nem azonos a Zips-vidék korábbi szász telepesekével. Az igazi eredet francia protestáns (hugenotta) család volt, amely a XVI. sz. második felében, a nagy vallásüldözések idején, Németalföldre menekült, majd két ágra szakadt, s az egyik ág németországi átmeneti tartózkodása és a családnév németes megváltoztatása után, települt át a Gölnic völgyébe. — E módosult származás későbbi felderítése őt — lelkületéből fakadóan — semmiben sem érintette, ill. befolyásolta, továbbra is büszke volt arra, hogy az asszimilálódott ősök fiaként és szépebbéi családból, magyarnak született.

MAURITZ Béla a budapesti egyetemen a világhírű mineralógus, KRENNER József tanítványa volt. Abban az időben, amikor hazánkban a kiváló képességű SZABÓ József alig felmérhető munkássága, majd KOCH Antal, a másik nagyság tanári működése nyomán megindult az egyetemen az ásvány-kőzet-tan-földtan színvonalas oktatása s a XX. sz. fordulóján majd azt követőleg: szinte varázstüésszerűen gyarapodott a jól képzett és nagyszorgalmú szakemberek száma. E tevékenység számos területen, úttörő jellege mellett, mindjárt a korszerű szintet is képviselte. Ennek volt kiemelkedő hazai bevezetője, kutatója és oktatója MAURITZ Béla.

A tehetséges fiatalemberre — aki kitűnő képességek birtokában évösszevonással már 17 évesen érettségizett — KRENNER hamarosan felfigyelt s amikor első sikeres kristálytani vizsgálatait (az erdélyi kalkopiriteken) elkészíti, s az annak idején nem egyszerű feladatot megoldva, disszertációjával alig 21 éves korában doktorátust szerez, felhívja a nagy mecénás SEMSEY Andor figyelmét a kiváló adottságú fiatal emberre. SEMSEY hathatós pártfogása döntő volt MAURITZ életében, mert ennek eredményeként új áramlat, új lendület kezdődött a hazai szakoktatásban, főként annak színvonalának emelésében.

A tanársegéd fiatalember SEMSEY-ösztöndíjjal közel 5 évet tölthetett tanulmányai folytatására és kiteljesítésére külföldi egyetemeken, s az akkor legnevesebb, s tudományunk legnagyobb tekintélyű professzorai mellett, ill. iskoláikban dolgozhatott. A nagyhírű ROSENBUSCH-intézetben és ZIRKEL-nél, (Göttingában) huzamosabban dolgozott, petrográfiai tanulmányokat folytatott, a krisztallográfus V. GOLDSCHMID-nél a heidelbergi iskola tagja volt, később Lipcsében, Drezdában, valamint a bécsi BECKE-laboratóriumban gyarapította ismereteit. Alkalma volt elsajátítani a petrográfia újabb vizsgáló módszereit, elsősorban a kőzetelegrészeknek akkor már finom részleteiben is kidolgozott fiziográfiáját, begyakorolta és saját maga végezte el a magával vitt számos hazai vulkáni kőzetminta kémiai elemzését. A leglényegesebb új ismeretek, s irányzatok között is kiemelkedik az első magmás kőzetszámítási módszereknek (OSANN-, majd BECKE-, később NIGGLI-féle), főképp az eruptív kőzetek osztályozásának s a magma-differenciációs jelenségek ábrázolásának elsajátítása. Mindezek hazai alkalmazásának bevezetése, meghonosítása ma már kétségkívül alig is értékelhetők. Valósággal forradalmasította az eddigi petrológia tevékenységet és szemléletet. Nagy költőnk nyomán joggal azt mondhatjuk: valósággal betört az új idők, új . . . szakmai felkészültségével, eszmevilágával. — KRENNER ugyanis nem lelkesedett a vékonycsiszolat polarizációs fényben való vizsgálatáért, a goniométer volt a fő műszere; KOCH Antal tájékozott kőzetvizsgáló, amit korábbi külföldi útján sajátított el, azonban budapesti professzorsága idején már más irányú témák foglalkoztatták, talán HOFMANN Károly az, aki a századfordulón, igen jó kőzet-feldolgozásokat végzett az általa

térképezett területekről. Ez időből SCHAFARZIK Ferenc neve említhető még, aki a magmás kőzetek bizonyos csoportjainak is pontos leírója volt.

Ez idő tehát az, amikor (néhány mineralógiai-kristálytani vizsgálat publikálása után) megjelenteti MAURITZ Béla „A Mátra-hegység eruptív kőzetei” c. monografikus tanulmányát a M. Tud. Akadémia kiadásában (1909), amellyel egyszerre magára terelte a figyelmet (A kitűnő mű akadémiai díjat is nyert.) Ezt követőleg megkezdte a hazai földtani térkép több fehér foltjának felszámolását, a Mátra után a Mecsek hegység eruptív kőzetei, a gyergyóditrói eleolit-szientit tömzs petrokémiai vizsgálata, a Fruska-Gora trachitos kőzete, a Báni-hegység bazaltjának definiálása következett, később a kitűnő angol kőzet-elemző H. F. HARWOOD társszerzőségével, a mecseki és ditrói foyaitos kőzetek magma-differenciációt mutatja be. Nem sokkal ezután kerül sor a Balaton-felvidéki bazaltos kőzetek kutatására, e vulkanitok hólyag-üregeit kibélelő zeolitok vizsgálatára, majd a — LOCZY-féle Balaton-monográfiában számos félreismeréssel, sőt hibásan leírt — bazanit-félék helyreigazítása és a kor színvonalán álló feldolgozása következett: a Kabhegy- s Agár-tetőtől átfogóan a Tótihegy, Gulács, Diszel, Haláp, Szt. György, Badacsony, Tátika, Bazsi, Zalaszántó, Uzsa, Rezi, Kovácsi hegyig, sőt a Nagysomlóig és Sághegyig terjedő munkálatokat végzett. Nagyrészt szintén külföldi kollégák (H. F. HARWOOD és L. S. THEOBALD) voltak segítségére megbízható elemzéseikkel a nagyszabású tevékenység eredményeinek kiteljesítéséhez.

MAURITZ-nak csak közzétartott tárgyú tanulmányai száma megközelíti a negyvenet, közülük számos idegen nyelven, ill. külföldi folyóiratokban is megjelent. Mindezek és egyéb tárgyú tanulmányai nagy elismerést, hírnevet szereztek színvonalas tevékenységének és személyének. Hogy mily nagy elismerés és tisztelet irányult feléje, azt nemcsak több külföldi egyesület tiszteleti tagsága, de a felszabadulással átélt ostrom utáni időkben számos külszorból érkezett érdeklődés és karitatív megnyilatkozás is tanúsította.

A magyar ásványtan-kőzettan-kőzetkémiai tudományterület meglendítésében, korszerűsítésében, új szemlélet és módszerek átplántálásában MAURITZ Béla *jelentősége alig felmérhető*. Előbb vázoltakból is nyilvánvaló, hogy e tanulmányok hazai fejlődésében, előbbre vitelében meghatározó szerepe volt, s ezért őt tudománytörténetileg kiemelkedő hely illeti meg! Némi tájékoztatásul említjük, hogy a nála több évvel fiatalabb VENDL Aladár, a széles látókörű, nagy felkészültségű műegyetemi tanár, még Földtani intézeti geológus korában, petrográfusi munkájához az első nagy segítséget, instrukciókat a külföldről éppen visszatért MAURITZ-tól kapta, aki kezdetől támogatója s később is őszinte barátja, szerzőtársa, a Földtani Társulat elnöki székében nagytekintélyű utódja volt.

Annnyit még MAURITZ Béla tudományos működése elismeréséről, hogy külföldi tanulmányairól hazatérve hamarosan (alig múlt 28 éves) KRENNER és KOCH magántanári képesítésre terjesztette fel közzétartott tárgyakkal (ezt követően, ugyancsak jeles pártfogója SCHAFARZIK F. ajánlatára, a Műegyetem is magántanárrá habilitálta). Ő az első petrográfus magántanár hazai egyetemen, ami egyben meghatározta további életútját. A katedrát KRENNER utódjaként 1913-ban, ill. rendkívüli professzori minőségben 1914-ben, nyerte el, nem sokkal később ordináriussá lépett elő.

Ha nagy volt MAURITZ érdeme a hazai közzétartott kutatás, az észlelések értékelése felfrissítésében és új irányzatok meghonosításában, talán még többet jelentett fellépése az ásvány-kőzettan egyetemi oktatásában, a kor színvonalá-

nak megfelelő és az anyag *rendszeres beosztású előadásában*. Itt nyilatkozott meg szakmai, emberi nagysága különösképpen. Hatása főként abból eredt, hogy előadásai a hallgatóság számára nemcsak igazi élményt jelentettek, de szuggesztív, egyszerű közlésmódján átsugárzott tárgyának rajongó szeretete, s az szinte teljességgel átplántálódott tanítványaiba. Sok évtizedes működése folyamán sokezer jól képzett tanár vallotta magát szerte az országban tanítványának, ugyanakkor a doktorátust szerzők, tudományos kutatók egész seregét bocsátotta szárnyra.

A felsőfokú tanintézetek (egyetemek, akadémiai) szaktanárai — a közel-múlt időkig — sorra az ő tanítványai közül kerültek ki. Tárgyának a maga idején hozzáfogható mestere sem metodikai felkészültségben, sem pontos és megbízható ismeret-rögzítésben, ugyanakkor sokoldalúságban és eredményességben mindmáig kevés akadt szaktudományunk művelői között. A megnyerő egyéniségű professzor körül iskola alakult ki, amelynek tudományunk hazai fejlődésében *nem vitatható jelentősége és tevőleges szerepe volt*. S mindennek további kihatása a középiskolai szakoktatás színvonalának határozott emelkedésében is hamarosan megnyilatkozott. Hozzájárult ehhez az a ténykedése is, hogy felismerve az új ásványtani tankönyv sürgető szükségszerűségét, VENDL Aladár műegyetemi tanárral — fél évszázaddal az utolsó SZABÓ-ásványtan kiadása után — megírták 1942-ben a két kötetes kitűnő, azidőben korszerű Ásványtan tankönyvet, amely mindmáig haszonnal forgatható. A közzétanból — hozzá közelebbi tárgykörből — előzőleg 1939-ben, az ő páratlan szakismeretével, olvasmányos szöveggel foglalta össze a Természet Világa enciklopedikus kiadvány „Föld”-című kötetében a közzétan lényegesebb ismeretanyagát, a hazai közzétan jellemzésével. Hosszú időn keresztül ez az anyag szolgált a vizsgára, szigorlatra készülő fiatalok sokat forgatott „tankönyvéül”. Nem maradt azonban MAURITZ professzor adós a korábban tervbe vett, s nagyon nélkülözött leíró közzétan megírásával sem: könyve teljességgel elkészült, de közbejött nyugdíjazásával a kézirat kézen-közön elfeküdt, s az eltelt évtizedek múltán, ma már nagyrészt elavult. Szakirodalmunkból egy gondos közzétani alapismerettan most is hiányzik. Ma már tudjuk, ésszerű lett volna annak idején e művet kiadni és később az új kívánalmaknak megfelelően átdolgozni, mert rajta kívül az ő átlagon felüli tárgy- és lelőhelyismeretét is beleértve, alig akad ma is szakember, aki e feladatra vállalkoznék.

MAURITZ Béla életútja során egyéni kiválóságaiból következőleg, mindinkább befolyásos, nagytekintélyű szakmai, tudománypolitikai személyiséggé emelkedett. A M. Tud. Akadémiának 32 éves korában levelezőtagja, később rendes tag, osztálytitkár, osztályelnök, majd elnökségi tag, végül a tiszteleti tagok sorába emelkedett. Említsük meg: e magas tudományos testületben betöltött funkciói idején az Akadémiának annyi földtudományt művelő akadémikus tagja (9) volt mint azóta sem.

Az egyetemen dékáni, rektori tisztelet töltött be. Professzori tevékenysége során magas pedagógiai hivatástudat nyilatkozott meg abban is, hogy nagy elfoglaltsága ellenére, minden olyan tisztséget, vagy funkciót elvállalt, amely az ifjúságnak segíteni tudott, a tehetséges és rászoruló fiatalokat anyagi és egyéb (osztóndíj, segély, kollégiumi kedvezmény stb.) juttatásban részesíthette. Volt hallgatói s tanítványai emlékezetébe oly mélyen bevésődtek személyiségének vonásai, a mindig népes tanulmányi kirándulásokon derűs-dalos és tréfálkozó megnyilatkozásai, hogy ez még most is él bennök, s időnként össze-

hozza alkalmi találkozókra őket — mint legutóbb is, az ő 100-ik születnapja érkezéssel — s meleg meghatódottsággal idézték fel ma is emlékét.

Végül s kellő hangsúllyal kell kiemelnünk MAURITZ Bélának a Magyarhoni Földtani Társulatban végzett munkáját, az itt betöltött szerepét. A századforduló után már mint egyetemi tanár, három trienniumon át 1923—1932-ig (azaz kilenc évig) töltötte be az elnöki tiszteletet. Ez időszakban a vezetésnek nagyon sok nehézséggel kellett megküzdenie. Az akkori inflációs idők után kezdetben az ügyvitel létalapját, az éves tagdíjakból befolyt szerény összeget kiegészítő vállalati segítségre, jogi személyek tagsága intézményének kiterjesztésére és más pártfogói támogatás megszerzésére volt szükség, hogy az ősi Társulat, ha némi nehézséggel is, de életre keljen, a Földtani Közlöny kiadására anyagi fedezetet pedig csak így lehetett előteremteni. S ebben az elnöknek orozslánrész jutott. Másik nehéz szakasz a harmincas évek elején átélt súlyos gazdasági válság időszaka volt, amelyet Társulatunk ugyancsak MAURITZ elnöksége idején, az ő bölcs intézkedéseivel vészelt át. A harmadik triennium lejártakor a Társulat Közgyűlése tiszteleti taggá választásával fejezte ki köszönetét.

*

Amikor e centenáris évforduló érkezéssel ősi Társulatunk helyt adott a visszaemlékezésnek, az alkalomhoz illő köszönetünk fejezzük ki, mi régi tanítványok és pályatársak, s igaz köszönetünk vonatkozzék arra is, hogy a Társulat Elnöksége a 100-ik születésnap alkalmával koszorút helyezett a nagy halott sírjára a Rákoskeresztúri temetőben.

A tíz évvel ezelőtti búcsúztató méltatások egyikében elhangzottakból idézve: MAURITZ Béla maga „nagyszerű példakép volt az elődök, neves nagyjaink iránti kellő tiszteletadásban . . .”. Ezt tesszük ma is, mi is, a még élő tanítványok mély tisztelgő megemlékezésével: az Ő példázatos nyomdokai követésével.